

HAZU BiH

zepicbozo@gmail.com

UDK: 323.1(497.6)

316.347(497.6)

Pregledni rad

ETNONACIONALNI SUKOBI¹

Sažetak

Suvremeno bosanskohercegovačko društvo karakterizira permanentna i dugoročna društvena kriza. U dubini društvene strukture dominira *sukob interesa* ključnih etnonacionalnih subjekata i njihovih politika, koji izgledaju potpuno nepomirljivi i međusobno isključivi. Spremnost na uvažavanje interesa drugih i drugačijih radi iznalaženja za sve prihvatljiva kompromisa za sada je gotovo beznačajna. Usto, na razini svakodnevnice komunikacije prevladava totalna pojmovna zbrka. Od toga što je narod, što je narodnosna manjina, što konstitutivni narod, a što nacija, do toga može li i kako BiH postati nacija-država? Dominiraju nesporazumi koji su nekada rezultat neznanja, a često i namjerna iskrivljavanja, radi stvaranja konfuzna stanja međusobne isključivosti i sukobljavanja.

Možda ne u istoj mjeri, ali, također, i među bosanskohercegovačkim znanstvenicima iz redova triju različitih konstitutivnih naroda postoje gotovo nepremostivi teorijski nesporazumi, osobito glede shvaćanja što je država i kakva u budućnosti treba biti država BiH: složena (unija, konfederacija, federacija) ili, pak, prosta unitarna država bez središnje razine vlasti, odnosno bez sadašnjih entiteta i županija/kantona. Isključivosti i sukobljavanja najveća su oko pitanja – čija je Bosna i Hercegovina? Naći odgovor utoliko je teže što su znanost, znanstvene institucije i znanstvenici pod strogim nadzorom i utjecajem vladajućih politika. To ih čini nemoćnim dati kreativne znanstvene prijedloge kao podlogu za uspješna praktična rješenja.

Četiri relevantne politike, od kojih su tri unutarnje etnonacionalne i četvrta multinacionalna (pluralistička) politika međunarodne zajednice, suprotstavljene su do potpuna međusobnog animoziteta, netolerancije i isključivosti. Međunarodna zajednica, kao ključan međunarodni čimbenik, također ne djeluje jedinstveno. Svemu zajedno posljedica je nefunkcionalnost političkoga sustava i države kao njegove najvažnije sastavnice. Sve to zajedno, ali i mnoštvo drugih silnica, među kojima su najviše eksponirani et-

¹ Etnonacionalni sukobi različitih društvenih skupina i njihovih pripadnika karakteriziraju čitavu povijest razvitka ljudskoga društva općenito, a osobito povijest bosanskohercegovačkoga društva, pa se zato ne mogu isključiti ni u budućnosti, iako bi to bilo nadasve poželjno i za sve prosperitetno.

nonacionalni sukobi, ugrožava opstojnost duboko podijeljena bosanskohercegovačkog društva i države. Od Daytona do danas država je u stanju „pat pozicije“. Rad je usmjeren na raščlambu toga važnog pitanja.

Ključne riječi: društvena kriza; sukob interesa; pojmovna zbrka; teorijski nesporazumi; relevantne politike; međunarodni čimbenik; ugroženost opstanka

ETHNONATIONAL CONFLICTS

Abstract

The contemporary Bosnian-Herzegovinian society is characterized by the permanent social crisis. In the depth of the social structure dominates the conflict of interests of key ethnonational subjects and their politics which look completely irreconcilable and mutually exclusive. The readiness to accept the interests of others with the aim to find a compromise which is acceptable to all is almost meaningless for now. In addition, at the level of everyday communication there is a total turmoil of notions, as it is being discussed what the notions of people, minority, constituent people, and nation mean as well as if Bosnia and Herzegovina could ever become a nation-state. Misunderstandings, which are the result of ignorance and often of deliberate twisting, dominate in order to create a confused state of mutual exclusivity and conflict.

Perhaps not in the same manner, but among Bosnian-Herzegovinian scientists from the three different peoples exist almost insurmountable theoretical misunderstandings as well, especially in the view of understanding what the state is and what the state of Bosnia and Herzegovina should be like in the future: more complex (union, confederation, federation) or perhaps a simple unitarian state without the central level of government, i.e., without the present entities and counties/cantons. Exclusivity and conflict are the greatest around the question whose Bosnia and Herzegovina is. Finding the answer to that is made harder by science, scientific institutions and scientists being under strict surveillance and influence of the governing politics. That makes them incapable to give creative scientific proposals as a basis for successful practical solutions. Four relevant politics, out of which the three internal are ethnonational and the fourth multinational (pluralistic) politics of the international community are opposed to the point of mutual animosity, intolerance and exclusivity. The international community, as a key international factor, also seems nonunitary. All of this has the result of an unfunctional political system and state as its most important component. All of this taken together with many more forces among which ethnonational conflicts are the most exposed, jeopardize the existence of the deeply separated Bosnian-Herzegovinian society and state. From the time of Dayton until today the state is in a “stalemate”. The paper is focused on the analysis of that important question.

Keywords: social crisis; conflict of interests; turmoil of notions; theoretical misunderstandings; relevant politics; international factor; vulnerability of existence

Uvod

Nacionalno, kao predmet sociološkoga propitivanja, povezano je s postankom i razvitkom sociologije kao najopćenitije znanosti o društvu i zakonitostima njegova kretanja. Narodi, nacije i druge društvene skupine, a time i nacionalno općenito, važan su dio društvene strukture, a time i predmeta sociološkoga proučavanja. Tim prije, i tim više, što je udruživanje ljudi kao pojedinaca u društvene skupine, osobito narode kao primarno etničke i nacije kao primarno političke, nastalo i razvijalo se te tijekom cijele povijesti razvitka društva bilo bitnim uvjetom njihova opstanka. Što je pojedinac bez naroda i što je narod bez države, još i danas slikovito vidimo na primjeru Roma, Kurda i nekih drugih naroda i narodnosnih manjina.

Pri razmatranju odnosa nacionalnoga i globalizacije treba reći da je nacionalno nastalo daleko prije globalizacije, a globalizacija je pojava koja karakterizira suvremeno kapitalističko društvo, kojoj je cilj ukidanje različitosti i unificiranje društvene strukture. Narodi i nacije, osobito mali narodi i oni kojima se prijeti zatiranjem i nestankom, tomu se suprotstavljaju tako što se bore za uspostavu vlastite države, kao poluge moći legalne uporabe sile. Zato ih se smatra kočničarima procesa globalizacije. Oni, i državne granice općenito, smetaju razvitku, širenju i prosperitetu krupnoga kapitala i velikih kapitalističkih unutardržavnih ili međunarodnih korporacija, kao što su karteli, trustovi i slične profiter-ske organizacije krupnoga kapitala. Njima smetaju etničke zajednice i etnički identiteti. Prvenstveno mali narodi i njihove etnonacionalne države, jer ometaju nesmetano kretanje kapitala, radne snage, transport roba i drugih usluga. Također i svi oblici etničkoga predstavljanja u institucijama političkoga sustava pojedinih, etnički i teritorijalno složenih država.

Globalno i globalizacija imaju za cilj unificiranje svijeta, ukidanjem povijesne raznolikosti svih dosadašnjih oblika udruživanja ljudi u društvene skupine, pa u krajnjemu i naroda, nacije i države kao organizacije, nastalih radi lakšega održanja i opstanka ljudi, u surovim uvjetima djelovanja prirodnih i društvenih zakonitosti. Držim da je to svojevrsna „moderna utopija“, nastala nakon slo-ma komunističke utopije, u procesu „odumiranja države“. Primjerice, mi već nekoliko godina trpimo posljedice svjetske pandemije. Država se pokazala kao nezaobilazna tvorevina u službi čovjeka i naroda, a globalizacija je samo otežala

borbu za opstanak u takvim kriznim institucijama. Globalizaciji smetaju državne granice, ali ih ona ne može ukinuti što god činila. Ipak, nije isključeno da će se to jednoga dana u dalekoj budućnosti možda i dogoditi, ali naše generacije tomu sigurno neće svjedočiti.

Iz rečenoga proizlazi tvrdnja da bosanskohercegovačko društvo i državu karakterizira i ugroženost opstanka, pri čemu se u sferi složene društvene interakcije permanentno sudaraju dezintegracijske, destabilizacijske i njima slične silnice i zakonitosti, bez izgleda na uspjeh. Otuda se nameće ključno pitanje: mogu li se duboko podijeljeno bosanskohercegovačko društvo i država u krizi uopće održati bez strane vlasti te postoji li rješenje i kako do njega doći?

1. Društvena kriza

1.1. Općedruštvena kriza suvremenoga ljudskog društva

Opći pojam društvene krize primarno je sociološko, sekundarno politološko, a često se javlja i kao pravno pitanje. Zato je kao tema rasprave i istraživačkoga rada uvijek zahtjevna, aktualna, životna i izazovna. Na razini općega poimanja ona nije toliko odgovorna kao kada raspravljamo o krizi nekoga posebnog društva. Pojmovno određenje uvijek podrazumijeva znanstveni pristup, što s jedne strane pomaže za međusobno razumijevanje znanstvenika kako ne bi dolazili u kontradikciju da vode razgovor o istome predmetu rasprave, a različito ga vide i definiraju, pa se zato ne mogu međusobno ni razumjeti, a ni sporazumjeti. Štoviše, ljudi često različito vide istu stvar kada je promatraju s različitih aspekata ili kutova promatranja. Ponekad to i namjerno čine, ali to nije znanstveni pristup.

Budući da je tema kojom se ovdje bavimo primarno sociološka, treba prvo reći da sociologija, kao najopćenitija znanost o društvu, podrazumijeva kritički znanstveni pristup temi kao predmetu našega promišljanja. Ako toga nema, sociologija postaje sluškinja i pretvara se u apologiju vladajuće politike. A takav znanstveni pristup od nas prvo zahtijeva definiciju pojma u smislu odgovora na pitanje što je to društvena kriza.

Na početku treba reći da se suvremena sociologija ipak nedovoljno izravno bavila tim važnim pitanjem. Zato najviše znanja o krizi društva možemo

pronaći u okviru rasprava o društvenim sukobima koji su nastajali u kriznim vremenima i suprotstavljenim međusobnim odnosima između pojedinaca, ali i između relevantnih društvenih skupina, kao što su nacije, narodi i nacionalne manjine. U tome smislu možemo ustvrditi da je „društvena kriza dubok sveobuhvatan proces nefunkcioniranja nekog društva i (ili) države, s mogućim trajnim i višestrukim posljedicama“². Ako se na vrijeme ne poduzmu odgovarajuće reformske mjere, kriza može kulminirati dotle da dovede neko društvo u stanje agonije, građanskoga ili međunarodnoga rata i, u krajnjemu, prouzrokovati raspad nekoga društva ili države. Tomu smo svjedočili u nedavnoj prošlosti kao epilog raspada bivše Jugoslavije u strašnu i nepredviđenu ratu. Bosanskohercegovačka sociološka znanost, predratna, a osobito ratna i poratna, na ovome je pitanju osobito podbacila. Ona je danas gotovo protjerana iz nastavnoga procesa i preživljava vlastitu krizu.

Najpouzdaniji odgovor na postavljeno pruža nam sociološka teorija funkcionalizma. Svjetski poznati sociolog A. Giddens kaže: funkcionalizam je teorijska postavka „utemeljena na shvaćanju da se društveni događaji najbolje mogu objasniti njihovim funkcijama – to znači njihovim doprinosom neometanom funkcioniranju društva – kao i na shvaćanju društva kao složenog sustava čiji su različiti dijelovi u međusobnom odnosu na način koji treba razumjeti“³.

Suvremeno ljudsko globalno društvo nalazi se u stanovitoj i višestrukoj krizi. Tu, prije svega, mislimo na krizu odnosa društva prema prirodi koja se manifestira kao ugroza planeta Zemlje od čovjeka i njegova društva, a koja dovodi do zagrijavanja planeta i uzrokuje klimatske promjene poznate pod nazivom *klimatska kriza*. *Općedruštvena kriza* suvremenoga društva ima globalne dimenzije i višestruka je karaktera. Živimo u kriznim vremenima i kriznim uvjetima života. To znači da stalno živimo u kriznim vremenima i kriznim uvjetima života.

Općedruštvenu krizu suvremenoga globalnog društva bitno obilježavaju tri društvene pojave. *Prva*, međunarodna i interkontinentalna *migrantska kriza*. *Druga*, svjetska *zdravstvena kriza* – pandemija COVID-19, u kojoj je cijeli svijet u posebnome ratu, evo, treću godinu. *Treća*, ugroza svjetskoga mira, trka u

² Šire o tome: „Kriza“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34066>.

³ Anthony Giddens, *Sociologija*, Globus, 2007., str. 687.

naoružanju i *opasnost od nastanka Trećega svjetskog rata*. Prve dvije ne spadaju izravno u našu ovu temu, dok je treća nezaobilazna.

Opasnost od Trećega svjetskog rata, ugroza svjetskoga mira i ravnoteže međunarodnoga poretka, osobito je došla do izražaja nakon invazije Rusije, najprostranije i najmnogoljudnije europske države, na drugu po veličini, susjednu državu Ukrajinu, ugrozila je ravnotežu međunarodnoga poretka, prouzročila energetska, financijska i općedruštvenu krizu i svjetski mir. Iako je agresivna politika Putinova režima lažno tvrdila da obavlja vojne vježbe, moglo se pretpostaviti i pokazalo se ispravnim predviđanje da su to samo pripreme za vojnu invaziju do koje je i došlo početkom 2022. godine. „Nakon nekoliko mjeseci ruske agresije, Europa i SAD napokon su progledali. Iz potpunog nerazumijevanja onoga što se događa prešli su u kristalno jasne činjenice da Putin započinje Treći svjetski rat.“ Iako je rekao da je u pitanju „specijalna vojna operacija“, s vremenom se razvilo u pravi brutalni rat između dviju najvećih susjednih država na europskome tlu. Štoviše, „raspravljajući o opasnostima izbijanja Trećeg svjetskog rata, ne možemo ne dotaknuti se mogućnosti da se pretvori u nuklearni sukob“⁴.

U takvu globalnom okružju najmalobrojniji konstitutivni, hrvatski, narod u Bosni i Hercegovini proživljava krizu bosanskohercegovačkoga društva, zajedno s njezina druga dva konstitutivna naroda, u kojoj se ozbiljno postavlja pitanje njegove opstojnosti, ali, također, opstojnosti društva i države Bosne i Hercegovine. Zato dijelimo zabrinutost svih bosanskohercegovačkih domoljuba i dobrih ljudi, zbog opasnosti koja se nadvila i ugroze kakva-takva mira jer je protekli rat označen kao nedovršen, a mir kao nesavršen i nepravedan. Bosna i Hercegovina neriješena je, neuralgična i nestabilna krizna država na raskrižju između Zapada i Istoka.

1.2. Kriza bosanskohercegovačkoga društva

Današnje bosanskohercegovačko društvo karakterizira stanje dugotrajne, permanentne, višestruke i funkcionalne društvene krize. Kompleksna društvena struktura bremenita je brojnim proturječnostima i povijesno nerazriješenim naslagama iz dalje i bliže prošlosti. Krizno stanje nije riješeno ni raspadom bivše

⁴ Jurij Felštinski - Mihajlo Stančev, *Treći svjetski rat?*, Stilus knjiga, 2022., str. 252-260.

zajedničke države ni ratom (1992. – 1995.), a ni *Daytonsko-pariškim mirovnim sporazumom*. Ključna pitanja zbog kojih je rat vođen nisu riješena, nego samo trajno zamrznuta na dostignutu stupnju. Zato to neki nazivaju stanjem „zamrznuta konflikta“, drugi stanjem „kontrolirana kaosa“. Narod bi rekao: rat je nastavljen samo drugim sredstvima, ratna vatra nije ugašena, nego je samo zapretana i ostavljena da tinja, a prva bura može je ponovno rasplamsati. Što je kriza dublja i svestranija, a društvene reforme neuspješnije i neučinkovitije, to je nažalost sve izvjesnije da bi bosanskohercegovačko „bure baruta“ moglo i eksplodirati!

1.2.1. Bitne karakteristike bosanskohercegovačke društvene krize

Višestrukost društvene krize u BiH podrazumijeva da je riječ o kompleksnu društvenom fenomenu. Kriza je permanentna i duboko ukorijenjena u povijesnoj strukturi društva iz koje se rađaju dijametralno suprotni odgovori na suprotna pitanja neizvjesne budućnosti koja zahtijevaju žuran odgovor i na krucijalna pitanja kao što su: čija je Bosne i Hercegovina te tko treba, kako i kada u cilju donijeti prevladavanja krize, do toga jesmo li odlučni živjeti zajedno i ima li ova zemlja kapacitete za izglednu, bolju i sretniju budućnost.

Višestrukost društvene krize ogleda se u činjenici da se ona manifestira kao:

Moralna kriza. U temeljima je svake krize. Današnje globalno ljudsko društvo živi ozbiljnu moralnu krizu. Proživljavaju je i velika društva, narodi i države. Ali oni je lakše podnose jer su razvijeniji, bolje organizirani i daleko bolje disciplinirani u ponašanju, po usvojenim zakonima i drugim pravilima ponašanja. Ta je moralna kriza kod nas došla do izražaja kao nigdje u svijetu, na njoj se kaleme, nastaju i razvijaju sve druge krize. Rekao bih da živimo moralnu krizu širokih razmjera, nemoćno promatrajući nezapamćenu korupciju, grabež, svekoliku nepravdu te raskidanje mnogih spona između ljudi kao pojedinaca, ali, također, između naroda i drugih društvenih skupina međusobno. To je popraćeno nezapamćenom fragmentacijom, ionako duboko podijeljena, heterogena i bolesna bosanskohercegovačkog društva.

Funkcionalna kriza nastala je na očiglednoj činjenici da mnogi segmenti društvene strukture ne ostvaruju svoje zadane funkcije na način koji bi zastavio nazadovanje, prevladao stagnaciju i usmjerio državu i društvo u pravcu

progresu. U Bosni i Hercegovini danas ne funkcioniše Predsjedništvo države, koje je kolektivni najviši organ izvršne vlasti. Jednako tako ne funkcioniše ni Vijeće ministara, koje se tako naziva jer je „vlada koja ne vlada“. Ne funkcioniše ni Vlada Federacije BiH, jer je od proteklih izbora, održanih 2018., do izbora 2022. godine radila u „tehničkom mandatu“. Ako može tako, čemu izbori? Ne funkcioniše ni Vlada Hercegovačko-neretvanske županije, ni neke druge institucije i organi državne vlasti. Kada jedan od tih organa, tijela ili pogotovo institucija ne obavlja svoje funkcije, to se prenosi i na one druge jer ne mogu ostvarivati zajedničku suradnju na brojnim pitanjima. Zato je ovakva BiH jednostavno nefunkcionalna država.

Politička kriza iz temelja potresa naše društvo, prije svega, zato što ono ima nefunkcionalan, asimetričan i neadekvatan politički sustav koji s jedne strane čini državu kao njegova kralježnica, a s druge *civilno društvo* kao njegovo mišićno tkivo. *Politička kriza* složena bosanskohercegovačkog društva i države nastala je raspadom bivše Jugoslavije, nastavljena u Domovinskom ratu (1992. – 1995.) i rješavana prvo u Washingtonu, zatim u Daytonu te cijelomu poraću. No, ona ni dandanas nije riješena. Dapače, produbljena je i primarno se manifestira kao kriza funkcioniranja vlasti, kriza političkoga organiziranja, kriza demokracije i odsustvo jedinstvene državne politike, politike kao „umijeća mogućega“.

Država vapi za reformama, ali je nemoćna jer je razjedinjena i nema mehanizme usuglašavanja i provođenja. Dugoročna politička kriza sada je kulminirala blokadom ovakvih, kakvih-takvih, institucija političkoga sustava na državnoj razini sukobima triju etnonacionalnih politika oko nametnutoga *Zakona* visokoga predstavnika o zabrani negiranja genocida te neprovođenjem *Odluke* Ustavnoga suda o promjeni *Izbornoga zakona*.

Ustavna kriza proizlazi iz nametnutoga *Ustava*, njegove nedorečenosti, proizvoljne primjene, različita tumačenja i neprovođenja. Produžetak ustavne krize očituje se i kao problem neprovođenja odluka ustavnih i europskih sudova. Šire o tome bit će u okviru rasprave uzrocima krize.

Institucionalna kriza jedan je od ključnih uzroka nefunkcionalnosti države i društva. Država postojećim *Ustavom BiH* nije dobila adekvatne institucije niti ih je u poraću uspjela sama uspostaviti i razviti. Oni koji su pozvani urediti državu i usmjeriti društvo k progresu, iscrpljuju svu energiju, snagu i znanje na međusobne jalove borbe, optuživanja i razračunavanja. Jedni s ciljem

očuvanja vlasti, drugi u cilju osvajanja vlasti i pobjede na izborima, treći da bi stekli bogatstvo i moć, a četvrti tek samo da bi preživjeli na rubu egzistencije i ljudskoga dostojanstva. Ovu državu, koja je kraljeznica političkoga sustava, treba reformirati da bi opstala, a time i Europi bila poželjna. Svjetski poznati znanstvenici dokazali su da i država-nacije propadaju ako nemaju odgovarajuće razvojne institucije. Već smo vidjeli da ni građanski ratovi i revolucije, mada se možda događaju tijekom ključnih prekretnica, ne vode nužno do institucionalne promjene, tvrde neki znanstvenici.⁵ Nepostojanje ili učinkovito nedjelovanje uključivih institucija uvećava izgleda za društvene sukobe, kao što su ulične borbe, revolucije i građanski ratovi.⁶

Gospodarsko-socijalna kriza vidljiva je na svakome koraku, u svakome selu i gradu diljem Bosne i Hercegovine. Nezaposlenost, besperspektivnost, nizak životni standard, male plaće i mirovine, rudari na ulicama, bezbroj socijalno ugroženih, redovi pred restoranima za beskućnike, prekopavanje kontejnera da bi se pronašlo nešto za preživjeti slika su bosanskohercegovačke svakodnevice. Dostupni izvori upozoravaju da polovina bosanskohercegovačkoga stanovništva živi na granici siromaštva. „Prema podacima Ujedinjenih naroda svako šesto kućanstvo u BiH je siromašno“, a „procjene nevladina sektora su da u Bosni i Hercegovini više od 800.000 ljudi živi u siromaštvu“⁷. Kada ne bi bilo pomoći obitelji u domovini od rodbine i prijatelja iz inozemstva te Caritasa i drugih raznih udruga civilnoga društva, stanje bi bilo daleko teže. Sociolozi su davno dokazali da je siromaštvo jedan od najvećih uzroka društvene nestabilnosti. Između socijalnih nemira s neizvjesnim ishodom, sposobni, mladi, zdravi i obrazovani ljudi radije biraju odlazak u svijet, gdje im je i socijalna pomoć često veća nego ovdje plaća. Pritom se odriču i domovine i države, a mnogi i državljanstva. Podatci da su u 2021. godini samo „željeznice i rudnici akumulirali više od 660

⁵ Šire o tome Daron Acemoglu - James A. Robinson, *Zašto nacije propadaju*, Mate, 2017., str. 422-423.

⁶ Šire o tomu Božo Žepić, *Sociologija*, Hrvatska sveučilišna naklada, 2007., str. 375-384.

⁷ Ljiljana Vidačak, „Polovina bh. stanovništva na granici siromaštva“, *Večernji list*, 10. XII. 2021., str. 9.

milijuna maraka duga⁸, a da su „plaće u BiH šest puta niže od onih u Njemačkoj“⁹ sami za sebe dovoljno govore.

U tijeku je socijalna fragmentacija na sve veću manjinu bogatih i rastuću većinu osiromašenih. Zato po razvijenosti dijelimo zadnje mjesto u Europi.

Demografska kriza posljedica je niza objektivnih i subjektivnih okolnosti. Narod nestaje, a gotovo ništa ozbiljno ne čini se kako bi se to zaustavilo. Jedan od najvažnijih i posljednji koji postaje presudan jest neučinkovita i besperspektivna država. Svi znamo da su mirovine izuzetno niske, a ovih dana na portalu pročitamo vijest: „Mirovinski sustav u BiH će se urušiti, stanovništvo je među najstarijima na Balkanu“. Jedino umirovljenici nemaju kamo otići, ali ni ovdje neće imati tko raditi, ni fondove puniti. Što bi tek bilo na nije obiteljske solidarnosti i izdašne pomoći koju dijaspora diljem svijeta šalje svojim da bi kako-tako preživjeli? Kada zemlju napuste mladi, obrazovani, sposobni, postavlja se pitanje – tko će raditi, stvarati dohodak i puniti proračune? Masovno iseljavanje i odricanje od državljanstva najbolji su dokaz da ovakva država ne valja i da nema budućnost, ako se ne reformira. Postavlja se ozbiljno pitanje, dokle tako i kako dalje.

Prema mišljenju jednoga uglednog stranog znanstvenika i „međunarodna zajednica dodatno je otežavala unutaraju dinamiku u Bosni i Hercegovini. Punih četvrt stoljeća nakon Dayton, unatoč sedam krugova državnih izbora i sedam krugova lokalnih izbora, „BiH danas ostaje jedina europska država koja je međunarodni protektorat“¹⁰. Sve dok je protektorat, ona *nije suverena država*, jer državni suverenitet isključuje bilo kakvu stranu vlast ili vojnu komponentu na teritoriju koji joj pripada. Rečeno potvrđuje da je BiH država u dubokoj krizi koja potresa same temelje i upozorava na upitnost opstanka ovakva političkog sustava, države i društva. Visoki predstavnik Europske unije tvrdi da „situacija u BiH nikada nije bila ovako zabrinjavajuća“. Dijelimo to mišljenje s ovim visokim dužnosnikom međunarodne zajednice u ovoj kriznoj zemlji.

⁸ Dario Pušić, „Željeznice i rudnici akumulirali su više od 660 milijuna maraka duga“, *Večernji list*, 11. 2. 2022., <https://www.vecernji.ba/vijesti/zeljeznice-i-rudnici-akumulirali-su-vise-od-660-milijuna-maraka-duga-1562616>

⁹ Zoran Krešić, „Plaće u BiH šest puta niže od onih u Njemačkoj“, *Večernji list*, 14. 2. 2022., <https://www.vecernji.ba/vijesti/place-u-bih-sest-puta-nize-od-onih-u-njemackoj-1563085>

¹⁰ Gordon N. Bardos, *Hrvatsko pitanje i budućnost Bosne i Hercegovine*, Zbornik radova, Sveučilište u Mostaru, 2021., str. 305.

1.3. Neki važni uzroci društvene krize u BiH

Višestruka i sveobuhvatna kriza u BiH ne može se znanstveno objasniti djelovanjem jednoga uzroka. Oni su mnogobrojni. Elaboracija bi nas odvela daleko, a prema našem mišljenju ovo su *tri najvažnija*.

Prvi i ključni uzrok je *Daytonski Ustav* za Bosnu i Hercegovinu. To nije *Daytonski sporazum*, nego samo njegov Aneks IV kojim je propisan *Ustav* za ovu zemlju, kao njezin temeljni pravni i politički akt, s kojim moraju biti u suglasnosti svi zakoni i podzakonski akti.

Prema našem mišljenju *Daytonski Ustav* ključni je generator kriznoga stanja. Njime je predviđen, a provođenjem uspostavljen asimetričan i nefunkcionalan politički sustav vlasti kojim je uspostavljena nefunkcionalna, nestabilna, asimetrična i neučinkovita država, nesposobna riješiti krizu i održavati trajan mir bez pomoći strane vlasti, umjesto da je ključni akt funkcionalnosti pravnoga sustava i pravne države. Njegova proizvoljna tumačenja od visokoga predstavnika međunarodne zajednice, ali također i domaćih aktera političke scene, dovela su do dijametralno suprotstavljenih stavova.

Proizlazi da su svi sudionici *Daytonskoga mirovnog sporazuma* zaključili da od *Ustava* mogu primjenjivati samo ono što im odgovara, a ne provoditi ništa od onoga što je suprotno njihovim interesima i političkoj volji. Zaustavljanje rata i uspostava kakva-takva mira najveći je uspjeh primjene toga *Ustava*. Za sve drugo on je poslužio samo kao okvir za zakonodavno i sudbeno postupanje, štoviše i za odluke ustavnih sudova koje zbog toga nisu provedene.

Taj je *Ustav*:

- *pravno nekonzistentan ustavni provizorij* jer se u njemu teško snalaze i najbolji stručnjaci ustavnoga prava
- *moralno nepravedan* temeljni pravni akt jer je neke konstituente privilegirao, a druge diskriminirao, čime je u drugi plan potisnuo *pravdu i pravičnost*, po kojima je pravo nastalo i postoji da bi služilo pravdi, a ne obrnuto
- *trajno neodrživ* jer nije riješio ključno etnonacionalno pitanje, osobito najmalobrojnijega hrvatskog naroda, što su neki iskoristili za pokušaj njegova negiranja kao konstitutivnoga naroda i svođenja na status nacionalne manjine

- *funkcionalno anakroničan* jer nije omogućio uspostavu pravne države i jednakih, učinkovitih i razvojnih institucija političkoga sustava, kao poluga ostvarivanja kolektivnih prava etniciteta te ljudskih i građanskih prava pojedinaca, pa je umjesto razvitka i progressa pridonio stagnaciji i nazadovanju bosanskohercegovačkoga društva i države
- *potencijalno besperspektivan* jer se ne može ostvarivati bez stranoga protektora
- *nedemokratičan* jer je nametnut u stranoj zemlji i ratnim uvjetima, pa kao takav ne osigurava vladavinu prava ni pravne države
- *neučinkovit* jer od Daytonu do danas stalno reproducira i održava permanentno *krizno stanje*.

Znanstvenici iz reda svih triju naroda, a osobito hrvatskoga i bošnjačkoga, dali su radikalnu kritiku njegovih nedostataka, ali su se vladajuće politike oglušile na sva upozorenja. No, očito je da država s ovakvim *Ustavom* ne može opstati, niti ovako nestabilna biti Europi prihvatljiva i poželjna. Kritičko preispitivanje ustavnih rješenja od znanstvenika iz reda srpskoga naroda izostalo je jer je taj narod privilegiran time što je jedini dobio svoju etnonacionalnu Republiku Srpsku, na 49 % državnoga teritorija. S druge strane, sve tri znanstvene zajednice nemaju nužno potrebnu znanstvenu autonomiju, nego su u pravilu sve tri podređene vlastitim političkim strukturama.

Drugi uzrok društvene krize gotovo su nepomirljivi, međusobno isključivi interesi triju konstitutivnih naroda i triju etnonacionalnih politika i nesporazumi oko toga čija je ovo država i kako će biti uređena u budućnosti.

Tijekom cijele njezine povijesti postavljalo se pitanje čija je BiH država. Svojatali su je i svojom pokušavali učiniti mnogi: Rimljani, Francuzi, Austrijanci, Mađžari, Turci, Srbi, Hrvati i drugi. I nikomu to nije uspjelo. Ona je ostala država njezinih stanovnika, etnički opredijeljenih kao Bošnjaci, Hrvati ili Srbi. Svatko od njih ima, pak, svoj legitiman, ali drugima suprotan i neprihvatljiv interes. Jednostrano ostvarenje interesa Bošnjaka da je naprave svojom državom, Srba da je pripoje Srbiji, a Hrvata da je pripoje Hrvatskoj uvijek su izazivali sukobe ili međusobne moguće ratove.

Ni dogovorena podjela za zelenim stolom nikada nije mogla proći. A teško da će i u budućnosti. Tri etnonacionalne politike i danas se međusobno isključuju. To sprječava formiranje jedinstvene *državne politike*. Nepomirljivi i su-

protstavljeni interesi čine BiH duboko podijeljenim društvom. *I državom koja je često i svačija i ničija!?* Svatko vuče na svoju stranu i „usmjerava vodu na svoj kanal“. U takvoj situaciji najbolje se snalaze oni koji znaju dobro „plivati u mutnom“. Dotle enigma BiH ostaje nepoznanica, a u njoj dominira „pat pozicija“ iz koje nitko ne vidi izlaza.

Treći uzrok društvene krize većina znanstvenika vidi u sukobu dvaju politička i državno-pravna koncepta od kojih je:

- *jedan separatistički*, koji teži raspadu države i dezintegraciji društva
- *drugi unitaristički*, koji teži ukidanju Daytonškoga načela konstitutivnosti triju naroda i u krajnjemu negiranju povijesno naslijeđenoga etničkog pluralizma.

Jednostrano posezanje njihovih nositelja ostvarivanju tih ciljeva, bez suglasnosti drugih dvaju konstitutivnih naroda, narušilo bi mir, destabiliziralo odnose, nametnulo blokade, uzrokovalo nestabilnost, potenciralo sukobljavanje, produbio krizu, a u krajnjemu slučaju moglo bi prouzročiti rat!

2. Etnonacionalni sukobi¹¹

Otkako je čovjeka i svijeta razni etnonacionalni sukobi, uključivši i ratove između naroda i država, događali su se tijekom cijele ljudske povijesti i, nažalost, vjerojatno će se događati i u budućnosti. Upravo svjedočimo jednomu takvom sukobu u kojemu je prostorno najveća država svijeta (Rusija) pokrenula brutalan, svirep i barbarski oružani napad na susjednu državu (Ukrajinu) s kojom je doskora bila u zajedničkoj složenoj bivšoj državi (SSSR). Višestruki su uzroci tih sukoba, ali se pokazalo da su to u prvome redu imperijalne težnje i interesi brojnijih i jačih da pobjedom u ratu osvoje tuđe teritorije i bogatstva te da pobijedene podrede svomu utjecaju i trajnomu gospodarenju nad njima. Kako vidimo, u osnovi tih sukoba primarno je *sukob interesa*. Ma koliko ih izbjegavali, ovi su sukobi trajno obilježili ne samo daljnju nego i nedavnu prošlost triju etničkih zajednica sa statusom konstitutivnih naroda, njihovu *sadašnjost* u uvje-

¹¹ Pojam „etnonacionalno“ ovdje koristimo upravo radi toga što je *etnos* (narod) primarno etnička kulturna i jezična zajednica, dok je nacija ili država-nacija, primarno politička zajednica. Prema tomu, etničko i nacionalno nisu isto. Oni nisu ni sinonimi, ali se točna granica između njih ne može odrediti, pa miješanje pojma narod i nacija, narodnosno i nacionalno, dovodi do pojmovne zbrke i nerazumijevanja.

tima permanentne krize, kao i njihovu zajedničku *budućnost* u ovoj napaćenoj zemlji.¹²

2.1. Negiranje i osporavanje etnonacionalnoga identiteta

Najveće neslaganje u BiH danas izaziva promjena smjera u pravcu izglednije i perspektivnije budućnosti i zagovor takvih rješenja koja bi značila *brisanje etničkoga prefiksa iz Ustava*, izbornoga i drugih zakona te iz naziva gospodarskih poduzeća, kulturnih institucija i drugih subjekata.

Pojedinci, osobito političari, ali i pojedini znanstvenici, skloni su osporavati i negirati etnonacionalni identitet drugima i drukčijima. Praktično iskustvo, ali, također, povijesna i općenito društvena znanost u Bosni i Hercegovini to zorno pokazuje. Neki srpski autori i izvori često negiraju etnonacionalni identitet Bošnjaka i njihov bosanski jezik. Isto to čine i Hrvatima u Bosni i Hercegovini, tvrdeći da su pokatoličeni Srbi. Zagovornici ideje „bosanske državljanske nacije“ osporavaju etnonacionalni identitet Srba i Hrvata u BiH, tvrdeći da su oni pokatoličeni i posrbljeni „dobri Bošnjani“ koji su na tlu BiH postojali prije dolaska Turske i bili gorljivi zagovornici bosanske nacije i države. Naravno, slična razmišljanja i osporavanja mogu se naći u literaturi i kod nekih hrvatskih autora koji su smatrali da je Bosna hrvatska zemlja, sve do granice na Drini (primjerice, u radovima I. Pilara). Iako je ideja bosanske nacije doživjela radikalne kritike i odbacivanja, osobito poslije Okrugloga stola na istu temu pri FPN-u u Sarajevu, ipak je ostala gravitirati kao jedna od mogućih opcija rješenja „nacionalnoga pitanja“ zagovaranjem BiH kao nacije državljana, koja podrazumijeva „razdvajanje političko-državnog identiteta od etničko-religijsko-kulturnih identiteta“¹³. Kako to razdvajanje pretpostavlja otpore onih koji nisu skloni prihvatiti dragovoljno odricanje od etnonacionalnoga identiteta kojemu stoljećima pripadaju, zagovornici rješenje vide u aktivnoj ulozi države koja nacionalizira, jer „moderne države mogu postojati samo ukoliko političko državljanstvo oslobađaju od kulturnog i etničkog identiteta“¹⁴. Ona to postiže donošenjem zakona, da bi onda svaki otpor njihovu provođenju bio proglašen protuzako-

¹² Općenito i šire o tomu: B. Žepić, *n. dj.*, str. 379–382.

¹³ Esad Zgodić, *Ideja bosanske nacije*, Dobra knjiga, 2022., str. 361.

¹⁴ *Isto*, str. 384.

nitim, a time bio podložan legalnu kaznenom progonu, jer država i jest jedina društvena organizacija koja ima legitimno pravo primijeniti silu prema onima koji krše zakon. Na takvu ulogu zajedničke države i na prisilu nad vlastitim pripadnicima morala bi pristati sva tri konstitutivna narod, što je uvjetima Bosne i Hercegovine gotovo nemoguće zamisliti, a pogotovo ostvariti.

2.2. Negiranje načela i prava na konstitutivnost

Također, nastoji se *ukinuti i izbrisati načelo konstitutivnosti*, što bi označilo rušenje temelja *Washingtonskoga* i *Daytonskoga mirovnog sporazuma*. To bi društvo i državu, konstitutivne narode i građane vratilo na problematično ustavno stanje iz 90-ih godina minuloga stoljeća. Već u samoj Preambuli *Ustava* za Bosnu i Hercegovinu, koji je Aneks 4 *Daytonsko-pariškoga mirovnog sporazuma*, utemeljeno je dogovoreno opredjeljenje po kojemu „Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi (zajedno sa ostalima) te državljani Bosne i Hercegovine ovime određuju Ustav za Bosnu i Hercegovinu....“. Težnja da se iz *Ustava*, zakona i medijskoga javnog prostora brišu kolektiviteti, a ostave tek samo građani kao anacionalne individue, konstituenti države, nije u interesu ni jednoga naroda, a ni samih građana. Oni koji to zagovaraju i pokušavaju nametnuti nisu svjesni činjenice da podrivaju temelje zajedničke države.

Za razliku od mnogih drugih nedostataka, pa i brojnih nepravednih rješenja, *Daytonski sporazum* i *Ustav*, pored zasluge za uspostavu kakva-takva mira, izabrali su sretno rješenje na kojemu se jedino može održati zajednička država – *konstitutivnost naroda*. Jer, BiH nije, niti može postati, država-nacija, a da pritom ne bi potpuno negirala tri postojeće etničke zajednice.

Kao što je svojevremeno i Europska komisija za Balkan procijenila, ali, također, i znanstveno promatrano, može se ustvrditi da BiH nije država-nacija, da u njoj ne postoje tri nacije, jer su dva od triju konstitutivnih naroda u biti tek samo dijelovi susjednih matičnih naroda i njihovih država – Hrvatske i Srbije, s kojima ih neraskidivo vežu etničko podrijetlo, zajednička povijest, prostorna povezanost, kulturni, jezični, vjerski i drugi identitet. A, u krajnjemu, i opstojnost u budućnosti. Ta se tri etnička i ustavna konstituenta razlikuju od *ostalih*, jer su međunarodnim ugovorom, a to znači i *međunarodnim pravom*, postali tvorbeni subjekti kojih se pita i koji odlučuju kako će država biti uređena

Ustavom, kao temeljnim aktom. „Ostali“, kao pripadnici etničkih manjina, ili kao pojedinci bez etničkoga podrijetla i identiteta, također *mogu, imaju pravo i trebaju* u pripremi ustava aktivno sudjelovati, ali ključni subjekti koji o tomu odlučuju jesu kolektiviteti sa statusom konstitutivnoga naroda. Oni su tvorbeni subjekti *Ustava* prema *Daytonskomu mirovnom sporazumu* i njime definiranom *Ustavu* države. Dijelimo mišljenje onih koji smatraju da je bitna odrednica konstitutivnosti međusobna povezanost i pripadnost istovremeno svakomu od naroda, posebno i ostvarivost u zajedništvu svih triju naroda zajedno pod jednakim i ravnopravnim uvjetima, jer se kao subjekt konstitucionalnosti BiH tumači kao zajednica triju naroda...¹⁵ Umjesto osporavanja i negiranja, *uvažavanje, poštivanje i dosljedno provođenje etničkoga identiteta i načela konstitutivnosti značajno bi relaksirali međuetničke odnose u BiH, kao kompleksnoj, nadasve složenoj, a u značajnoj mjeri i duboko podijeljenoj državi i društvu. Također, i odnose sa susjednim narodima i državama – Hrvatskom i Srbijom.*

Važne su pretpostavke za to:

- *dijalog* umjesto *šutnje*
- *zajedništvo* umjesto *podjela*
- *uključivost* umjesto *isključivost*
- *demokracija* umjesto *birokratizacije*
- *razumijevanje* umjesto *sukobljavanja*
- *aktivnost i djelotvornost* umjesto *pasivizacije*
- *jednakopravnost* umjesto *majorizacije i dominacije*
- *ustavna i druge reforme* umjesto *životarenja u krizi*
- *novi i pravedniji društveni ugovor* umjesto *postojećega*
- *međunarodne europske i svjetske integracije* umjesto *izolacije*
- *međusobno uvažavanje konstitutivnih naroda* umjesto *ponižavanja*
- *poštivanje svih identiteta* umjesto *njihova omalovažavanja i zatiranja*
- *miran suživot u zajedničkoj državi* umjesto, *podjela, sukoba i ratova*
- *priznavanje i poštivanje različitosti* umjesto *negiranja i nasilne unifikacije*.

¹⁵ Mato Arlović, *Posavina u obrani konstitutivnosti Bosne i Hercegovine*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2021., str. 18.

Naša prosudba je da sada u Bosni i Hercegovini, a osobito u tijeku i nakon izbora, te eskalacije rata u Ukrajini, dominiraju potpuno suprotne tendencije. *Društvena kriza* duboko podijeljena bosanskohercegovačkog društva i države, danas skoro tridesetak godina od Dayton, ako nije veća, nije ništa manja. Još uvijek, *ovdje ništa nije definitivno i dugoročno riješeno i još se svašta može dogoditi!* Tu krizu konstitutivni narodi u BiH ne mogu sami riješiti, a djelotvorna pomoć sa strane ne dolazi! Kako dalje – ključno je pitanje?

3. Tri suprotstavljena latentna interesa

Realizacija tri latentna, a ujedno i legitimna interesa, kada ih promatramo s pozicije svakoga subjekta pojedinačno: *Bošnjaka* – da nakon što brojčano ostvare demografsku dominaciju veću od dva druga konstitutivna naroda zajedno (51 %), uspostave BiH kao vlastitu „država-naciju“; a *Hrvata i Srba* – da uzmu svoje teritorije na kojima žive i pridruže se susjednim matičnim narodima i državama, neminovno bi vodilo u još veći *sukob interesa* i eskalaciju krize, sve do agonije i novoga ratnog sukoba. Ne daj, Bože! Detant u smislu potpunog odustajanja i zaokreta u pravcu suradnje, stabilizacije, ustavnih promjena, promjena izbornoga i drugoga zakonodavstva, korjenitih reforma u korist svih pojedinačno i svih zajedno, jednakopravnosti kolektiviteta i pojedinaca međusobno kao i uspostava funkcionalne i stabilne, umjesto nefunkcionalne i nestabilne države, uz istovremeno ispunjavanje postavljenih uvjeta i rokova za ulazak u euroatlantske integracije, pokazuje se kao *egzistencijalna nužnost*. Intelektualna je i akademska dužnost nas starijih i iskusnijih prenijeti to mlađima te ugraditi u edukativne programe utemeljene na europskim vrijednostima. Kao što je moralna kriza u osnovi svake društvene krize, tako je moralni oporavak uvjet za prevladavanje drugih kriza i krize društva općenito. Totalna dominacija kratkovidne politike nad moralom, pravom, znanošću i drugim oblicima svijesti najveća je kočnica uspostavi nova vrijednosnog i za sve prihvatljiva društvenog poretka.

4. Teorijski, jezični i drugi nesporazumi

Jezične i pojmovne kontroverze oko ključnih pitanja najbolja su podloga za konstruiranje nepremostivih teorijskih, a onda i praktičnih prepreka. Primjere, sada se neki političari, a slijedom toga i znanstvenici, prave da ne znaju *što je to konstitutivni narod?* Naravno, u dosadašnjoj sociološkoj, filozofskoj, politološkoj i pravnoj terminologiji ne možemo naći odgovor. Radi se o pojmu inauguriranu u *Daytonskome*, međunarodnom, *sporazumu* i *Ustavu* za Bosnu i Hercegovinu. On ukazuje na činjenicu da je *BiH etnički složena država*, koju tvore tri etničke zajednice, potpisnice toga međunarodnog ugovora, zajedno sa susjednim i drugim državama, koje su uspostavile svoj nadzor u obliku Vijeća za implementaciju mira i visokoga predstavnika. *To nisu nacije, niti su narodi* u smislu dosadašnje sociološke, politološke i pravne znanosti, a niti *nacionalne manjine*, nego *specifične zajednice i novi pojmovi*.

Konstitutivni narod novi je pojam u društvenim znanostima. Podrazumijeva *dijelove drugih susjednih ili ostatke prethodnih etničkih zajednica, pa zato u smislu međunarodnog prava imaju pravo tvoriti i uređivati zajedničku državu te kreirati i donositi njezin ustav, za razliku od manjina koje to nemaju kao skupine, nego samo kao pojedinci – građani i državljani*. Negacija ovoga međunarodnim ugovorom predviđena načela i ujedno prava na konstitutivnost u izravnoj je suprotnosti s međunarodnim pravom i *Daytonsko-pariškim mirovnim sporazumom*. Zato je nastojanje njegova ukidanja izravno podrivanje samih temelja državnosti Bosne i Hercegovine kao složene zajedničke države. Ono je jedan od uzroka nestabilnosti, pa kao takav trasira put za nove sukobe.

Svaki pokušaj negacije konstitutivnosti, bilo brisanjem etničkoga prefiksa, bilo pravljenjem novoga vještačkog „političkog naroda Bosne“, slično kao nekada jugoslavenskog ili sovjetskog „naroda“, vodi u sukobe, koji ne završavaju samo kao unutarnji građanski ratovi, nego nužno krče put uvlačenju susjednih naroda i država i internacionalizaciju sukoba.

Jezični nesporazumi također su velika smetnja uspješnu sporazumijevanju i napretku. Mi se dobro razumijemo bez obzira na različitost književnih jezika. U javnome prostoru stalno se miješaju pojmovi kao što su: narod, konstitutivni narod, nacija, nacionalizam, država i slično. To dovodi do pojmovne zbrke i nerazumijevanja. Ovdje se nećemo truditi ponavljati definicije koje smo dali i u

udžbenicima za studente, a i u drugim knjigama, kao što je, primjerice, knjiga autora *Nacija i nacionalno pitanje*. No, narod i nacija slične su kategorije. Slične, ali ipak nisu istovjetne. Niti su sinonimi. Razlika nije velika i otuda izjednačavanje. Ona se ogleda u činjenici da je narod pretežno etnička, kulturna, jezična i običajna, a nacija pretežno državno-politička zajednica ljudi. Upravo zato držimo pogriješnim kada neki znanstvenici, počesto i iz Republike Hrvatske, tvrde kako ovdje žive tri dovršena naroda ili u svemu konstituirane nacije. BiH je najbolji primjer „države bez nacije i naroda“ u smislu sociološke definicije. Na svijetu ne postoje dva hrvatska niti dva srpska naroda. Izuzetak su Bošnjaci. Mnogi kažu da izuzetci uvijek i u svemu postoje, ali da oni ustvari samo potvrđuju pravila. Tako i ovih dana s TV ekrana slušamo tvrdnje nekih neukih političara kako ovdje svi potječemo od istoga naroda, pa ako je tako nekada bilo, da opet možemo biti jedan narod!? Dovoljno je da se sve malobrojniji Hrvati odreknu svoga etnonacionalnog identiteta!?

Vladajuće političke stranke i elite, a također i znanstvene institucije i znanstvenici u BiH, osobito iz reda dvaju brojnijih naroda, karakteriziraju duboka međusobna razilaženja ne samo u pogledu konstitutivnosti. Najizraženije su međusobne teorijske isključivosti između težnji da BiH postane prosta nacija-država, bez unutarnje „etničke podjele“ (teorijski unitarizam), i druga, da je ona neodrživa kao zajednica triju naroda (teorijski separatizam). I jedno i drugo teorijsko objašnjenje, a pogotovo njihovo praktično ostvarenje, ustvari su negiranje Bosne i Hercegovine kao složene zajednice njezinih triju konstitutivnih naroda. Kada političari iz reda brojnijih naroda slijepo zagovaraju takve teorijske postavke svojih znanstvenika, onda samo potvrđuju koliko je bosansko-hercegovačka društvena znanost podređena politici, odnosno koliko je politika zagospodarila nad društvenom znanošću.

Kada od toga elementarnog sukoba krenemo u daljnju analitičku raščlambu, onda vidimo kako nastaju novi problemi. Ako se prihvati etnička, vjerska i svekolika složenost države BiH, pa se prijeđe na pitanje koji oblik ona treba dobiti eventualnim novim ustrojem, onda se postavlja novo pitanje: treba li BiH u budućnosti biti složena država tipa unije, konfederacije ili federacije? Pripadamo onomu dijelu znanstvene populacije koja Bosnu i Hercegovinu vidi kao buduću federaciju, jer su se s vremenom raspale sve dosadašnje unije (osim Europske unije) i sve konfederacije (osim Švicarske). BiH ne može odbaciti

načelo federalizma ne samo zato što se na njemu gradi najsigurniji, najčvršći i najpostojaniji oblik složene države nego i zbog dokazana iskustva drugih. Činjenice potvrđuju konstataciju da su danas u svijetu najveći broj složenih država – federacije. Time se neizostavno i samo po sebi nameće načelo federalizma, koje je ovdje i do sada bilo tek djelomično primijenjeno, ali samo na jednoj polovini državnoga teritorija i u jednome entitetu. Podsjećamo kako je ono je utkano i u rezolucije europskih asocijacija.

Ključni uzrok nefunkcionalnosti države BiH, ali i neravnopravnosti njezinih triju konstitutivnih naroda jest daytonski promašaj, kojim je uspostavljeno današnje asimetrično državno uređenje, tako što se ona sastoji od dvaju potpuno različitih entiteta. Takva nelogična državna struktura ne daje svakomu od triju konstitutivnih naroda iste institucije političkoga sustava odlučivanja, kao jednake poluge političke moći koje bi im osigurale jednakopravno sudjelovanje u izbornome uspostavljanju zajedničkih institucija na razini države i omogućile da suvereno odlučuju o pitanjima iz nadležnosti federalnih jedinica. Dosadašnje iskustvo pokazuje da je *narod bez vlastitih institucija formalno jednakopravan, a stvarno neravnopravan*, pa mu je time namijenjena neprihvatljiva budućnost svođenja na status nacionalne manjine. Upravo je takav današnji položaj hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini. Tim prije, i tim više, što mu je od Daytonu do danas, takozvanim „puzajućim reformama“, kakve su svojevrijedno svojim zakonima nametali i provodili neki visoki predstavnici, oduzeto i još mnogo toga što je imao po *Washingtonskome* i *Daytonsko-pariškome mirovnom sporazumu*. Štoviše, svjetski poznati teoretičari dokazali su da čak i nacije propadaju ako ne uspostave ili ne razviju uključive funkcionalne institucije. Ako je to tako, a jest, onda se doista nalazimo pred neizvjesnom sudbinom jednoga od triju naroda u stanju njegove *ugroženosti opstanka*.

Time smo došli do potrebe traženja odgovora na drugo teško pitanje: bi li BiH mogla opstati i uspješno funkcionirati ako bi se Hrvati iselili u Hrvatsku i „iscurili“ u treće zemlje, a ona bila sastavljena od dvaju entiteta za dva brojnija naroda? Nećemo se upuštati u futuristički neznanstven odgovor. Mnogi smatraju da bi to bio kraj države BiH, jer bi epilog zakratko bio isti kao u bivšoj Jugoslaviji kada su se konačno razila dva preostala „oka u glavi“, koja su razroko gledala u svoju budućnost, pa se Crna Gora odvojila i brzo otišla u NATO savez, a Srbija ostala sjediti na dvije stolice u stanju da su joj interesi

na Zapadu, a svjetonazor i srce na Istoku. Dakako, ovim nismo iscrpili, nego samo načeli mnoštvo teorijskih razilaženja i sukoba. Napominjemo da su ovdje u BiH Hrvati i do sada bili važan integrativni etnički čimbenik i posrednik pri povezivanju dvaju brojnijih naroda, bez ambicija, planova ili nakana djelovanja bilo unitaristički, bilo separatistički.

5. Relevantne politike i međunarodni čimbenik

Dok na jednoj stani stalno slušamo da ovdje dogovora i boljitka nema niti može biti, dok se o navedenim i drugim teškim i lakšim dvojabama ne slože *tri domaće etnopolitike* s četvrtom *politikom međunarodne zajednice*, dotle s druge strane osluškujemo kako će sve ovdje biti onako kako se dogovore velike sile, predvođene najvećom. *Međunarodni čimbenik* doista je bio presudan i odlučujući da uopće nastane i do dana današnjega se održi ovakva nefunkcionalna, nestabilna, asimetrična, proturječna i teško održiva Bosna i Hercegovina. S nametnutim *Ustavom* koji nikada nije verificirala Parlamentarna skupština BiH kao najviše zakonodavno tijelo. I visokim predstavnikom kao nametnutim namjesnikom međunarodne zajednice kao protektorom, gotovo neograničenih ovlasti. Na drugoj strani tri domaće etnonacionalne politike pokazuju totalnu nesposobnost da predlože svoje bolje i demokratičnije rješenje. Štoviše, one još uvijek nisu spremne sjesti za pregovarački stol. Sve što zagovara jedna, odbijaju druge dvije, ili što zagovaraju dvije, kategorički odbacuje treća. Dakle, kada i jesu deklarativno za promjene, svatko bio htio da one budu samo onakve kakve njemu odgovaraju. Naravno da je na toj logici ponašanja i djelovanja nemoguće doći do zajedničkoga kompromisa. Niti ima kakvih naznaka da će uskoro sjesti za pregovarački stol te potražiti i naći zajedničko rješenje. Apsurdno je da danas svaka politička stranka u svojoj ladici ima pripremljeno ustavno i teritorijalno rješenje države, ali da ono zajedničko nije ni na vidiku!? To je samo još jedan apsurd u BiH kao „državi apsurda“.

6. Odras politike Republike Hrvatske na položaj Hrvata u BiH

Hrvati su jedan narod istoga etnonacionalnog podrijetla, kulture i jezika, interesa i drugih obilježja vlastitoga identiteta i posebnosti, u usporedbi s drugim narodima suvremenoga svijeta. Zato imaju dugoročan zajednički interes održati se svojim snagama te u suradnji s golemom vlastitom dijasporom, ali i prijateljskim narodima i državama svijeta, opstati na svojim stoljetnim životnim prostorima u sve tri države: BiH, Republici Hrvatskoj i Europskoj uniji. U granicama svojih mogućnosti zajednički su branili obje domovine, kako tijekom domovinskih ratova tako i na diplomatskome planu. No, etnički, kulturni, jezični i slični zajednički identiteti ne jamče da su i politički interesi uvijek zajednički i jedinstveni. Kada su god interesi države BiH drukčiji od onih u RH Hrvati u BiH moraju dobro promisliti na koju će stranu stati? Život u dvije države kao političke zajednice uvjetuje konzumiranje samo onih prava koja su zakonom predviđena, a zakoni dviju država nikada nisu isti.

Današnje krajnje nepovoljno društveno stanje hrvatskoga naroda u BiH, kao što smo vidjeli, karakterizira veliki stupanj neravnopravnosti u odnosu na druga dva brojnija naroda. Zato se mnogi s pravom pitaju kako bi nam danas bilo i što bi se s nama u budućnosti dogodilo da nam nije samostalne, međunarodno priznate i u Europu integrirane, države Hrvatske? I njezinih putovnica s kojima su Hrvati iz BiH ujedno i državljani Europske unije.

Za stanje u kojemu se nalazimo, objektivno gledano, krivi smo i sami. To se mora priznati, iako nas se nije mnogo pitalo. No, dio toga pripada i politici vođenoj iz *Lijepe Naše*. Ako smo u Washingtonu pristali da naše interese jedinstveno zastupa ministar inozemnih poslova Hrvatske, koji je u Daytonu istu zamijenio za konfederaciju F BiH s RH da bi potom politika RH potpuno odustala i od *Ustavom* sporazumom predviđenih „posebnih odnosa“, tada smo to mogli i shvatiti, ali se nikada ne možemo složiti s onim što su neki strani diplomati rekli našim visokim vjerskim dužnosnicima: Dobili ste državu, pa što još hoćete? Iselite se iz BiH, a mi ćemo onda mnogo lakše riješiti tu enigmu BiH, koja je „bure baruta“ na Balkanu!? Po toj logici mnogi su i djelovali, pa su nam nametanjem zakona oduzeta mnoga od onih prava koja smo imali po tim međunarodnim ugovorima.

Sve dok Hrvatska nije dobila međunarodno priznanje i nije bila primljena u Europsku uniju, razumijevali smo dijelom podložničku politiku iz *Lijepe Naše* prema međunarodnoj zajednici, ponekad i na štetu jednakopravnosti hrvatskoga naroda ovdje. Moglo i moralo se to razumijevati sve do kraja 2022. godine, kada je Hrvatska konačno postala integriran dio slobodna demokratskog svijeta: Vijeća Europe, Europske unije, NATO saveza, Schengena i europskoga prostora, svrstavši se tako među svega 15 tako integriranih država. Sada su stvoreni svi uvjeti da pojedini, ponekad i najviši, hrvatski političari više ne ponavljaju samo verbalnu tvrdnju da su za istinsku jednakopravnost Hrvata u BiH s drugima, a šutke promatraju i praktično ništa učinkovito ne postižu u zaustavljanju procesa dekonstituiranja Hrvata u BiH, srozavanja na status nacionalne manjine. Sada je u javnome prostoru stvoreno zapanjujuće apolitično mišljenje da će svi problemi Hrvata u BiH biti riješeni *Izbornim zakonom*, a „hrvatsko pitanje“ ovdje bit će riješeno dobivanjem kandidatskoga statusa i integracijama po uzoru na Hrvatsku. To može olakšati i ublažiti stanje, ali su ukupni problemi mnogo dublji i složeniji.

7. Razrješavanje etnonacionalnih sukoba

Prije ili kasnije narodi i građani, političke stranke i političari u BiH morat će se odlučiti na jedan od načina za rješenje etnonacionalnoga pitanja kako bi otrgnuli od sukoba i osigurali prosperitetniju budućnost za sadašnje i buduće generacije. Ti su sukobi ključni uzrok kriznoga društvenog stanja, koje ratom nije razriješeno, pa je obilježilo i ovih tridesetak godina poraća. Sociologija nas upućuje na to da se ti sukobi rješavaju na više načina: *uspostavom protektorata* međunarodne zajednice; *sporazumom* o podjeli vlasti i uspostavom konsocijacije uz primjenu načela federalizma, dragovoljnim *odricanjem od etničkoga identiteta*, ili, u krajnjemu, *vojnom pobjedom* u građanskome ili nekome drugom ratu.

Što će od navedenoga ili nečega novog odabrati navedeni politički subjekti u Bosni i Hercegovini, primarno je njihova stvar, ali će pritom glavnu ulogu i konačnu odluku donijeti velike sile i međunarodna zajednica. Ona je nakon protekloga rata ovdje uspostavila neku vrstu poluprotektorata, ali je nametnula i nepravedan mir koji održava preko svoga visokog predstavnika i međunarod-

nih mirovnih snaga. Iskreno se možemo nadati da je bosanskohercegovačkim konstitutivnim narodima i svim građanima ove napaćene zemlje dosta bilo rata i ratova te da neće izabrati najgoru i najpogubniju opciju.

Jednu vrstu protektorata već imamo, ali protektorat nigdje i nikad nije riješio etnonacionalne sukobe. Ne može se očekivati ni to da se netko dragovoljno odrekne svoga etničkog identiteta, a vjerojatno se nitko neće usuditi na to da svoje rješenje nekomu drugom silom nameće. Vidjeli smo da ni nedavni rat (1992. – 1995.) to nije uspio riješiti. Rat je najgora od svih opcija, ali se ni on ne može isključiti, pogotovo u slučaju nastanka Trećega svjetskog rata. *Sporazumno je rješenje najbolje*. Ljudi se uvijek mogu dogovoriti i oko najkrupnijih sporova, a neljudi ne mogu niti oko najmanjih sitnica. Za novi društveni ugovor ili sporazum potrebni su novi mladi, obrazovani i dobronamjerni ljudi, prave miroljubive političke stranke i njihove vođe te napredno i dobro organizirano civilno društvo. Ali i još mnogo toga. Što će se dogoditi, ne znamo, a upuštati se u futurološka predviđanja ne bi bilo ni znanstveno ni preporučljivo. Time prije, štoviše, i u demokratskome svijetu „posljednjih godina, oštroumní promatrači na sva tri kontinenta vide tmurnu budućnost demokratske vlade“¹⁶.

Zaključak

Narod, nacija, država, odnosno država-nacija, izvjesno je, nadživjet će globalizaciju i još dugo ostati nasušno potrebne tvorevine za obranu opstojnosti ovih oblika udruživanja ljudi u društvene skupine, koje su nastale tijekom povijesnoga kretanja društva radi obrane i opstanka čovjeka i njegova društva na izgrađenu sustavu vrijednosti, među kojima su od posebne važnosti: narod, nacija, kultura, jezik, identitet, suverenitet, konstitutivnost, federalizam, demokracija, interesi i druge.

Čak su i složene države, kao što je, primjerice, Europska unija, uočile negativne posljedice globalizacije, pa zato već poduzimaju određene zaštitne mjere. Narod i narodnost, nacija i nacionalnost, država i državotvornost, pokazali su se daleko žilavijim i otpornijim nego što su to zamišljale ili predviđale sve pristalice raznih utopističkih i globalističkih teorija. Ti će fenomeni još, tko zna

¹⁶ Michel J. Crozier i dr., *Kriza demokracije i participacija: izvještaj Trilateralnoj komisiji o mogućnosti vladanja demokratskim društvima*, Globus, 1982., str. 13.

koliko dugo, ostati i biti predmetom filozofskoga, sociološkoga, politološkoga i pravnoga propitivanja. To nisu prolazne „tvorevine prošlosti“, nego trajni društveni fenomeni nastali iz nasušne potrebe udruživanja ljudi kao pojedinaca u društvene skupine, kao i skupina u razne i šire regionalne i svjetske organizacije, radi lakšega i sigurnijega života pri svladavanju djelovanja raznih prirodnih i društvenih zakonitosti te opstanka čovjeka, društva i čovječanstva općenito. Narod (ili etnos), nacija, nacionalna država trajne su povijesne tvorevine, što znači da to nisu tek samo „tvorevine prošlosti“ i da će, po svemu sudeći, opstati i u 21. stoljeću, „kao stoljeću globalizacije“. Globalizacija, shvaćena kao negacija naroda, nacije i države, može nanijeti ogromnu štetu čovječanstvu, a osobito malim narodima i državama. Ona to i čini.

Etnonacionalno pitanje, poznatije pod nazivom „nacionalno pitanje“, u Bosni i Hercegovini još uvijek nije riješeno. Ono je, uz asimetričan i nepravedan politički i izborni sustav, ključan uzrok nestabilnosti i nefunkcionalnosti države BiH. Zato će još dugo biti predmetom znanstvenoga interdisciplinarnog propitivanja, ali i praktična političkog spoticanja, sukobljavanja i rješavanja.

Neravnopravnost Hrvata zacementirana je u formuli naših američkih prijatelja koja glasi: „BiH = jedna država, tri naroda – dva entiteta“. Ta je formula ugrađena u članak prvi, stavak treći *Daytonskoga Ustava* za BiH. Nju stalno ponavljaju i vodeći političari iz Republike Hrvatske. Dok se to ne promijeni, promatrano s pozicije znanstvenoga interdisciplinarnog pravnog, sociološkog i politološkog motrišta, može se ustvrditi da *nema niti će ikada biti istinske hrvatske jednakopravnosti u ovakvoj – (Daytonskoj) Bosni i Hercegovini*. Institucionalna jednakopravnost pretpostavka je i temelj svake druge, a ona podrazumijeva jednake institucije političkoga sustava vlasti za sva tri konstitutivna naroda. Hrvati u BiH imaju pravo nadati se učinkovitijoj podršci Washingtona, Bruxellesa i Rima, a osobito Zagreba i hrvatske politike, njihovoj pravednoj borbi za istinsku jednakopravnost s drugima, u skladu s načelima, aktima i normama međunarodnoga prava.